

Сергеева Ирина Ивановна, Барабанова Маргарита Елисеевна
МБДОУ ЦРР д/с "Чэчир" Бүтөйдях/Мегино-Кангаласский

Тема: “Бүтэйдээх танаратын дьиэтэ”

(тулалыыр эйгэни билиһиннэриигэ дьарык конспега)

Ытыллар бөлөбү: бэлэмнэнии бөлөх (6 – 7 саас).

Сыала: олорор дэриэбинэбитигэр баар сэдэх тутуу – Танара дьиэтин туһунан билиини диринэтии.

Соруктара:

- Танара дьиэтигэр сылдьан, нэһилиэкпит историческай тутуутун туһунан билиини ылыы;
- Төрөөбүт нэһилиэкпитинэн киэн туттуу, бэринилээх буолуу.

Бэлэмнэнии үлэ: нэһилиэк кыраайы үөрэтэр түмэлигэр сылдьан матырыйаал хомуйуута, уһуяан үлэһиттэрин мастарыскайыгар куукула оноруута, презентация оноруу.

Оҕолорго эрдэ ытыллар үлэлэр:

- Танара дьиэтигэр экскурсия;
- иллэн кэмнэ Танара дьиэтин макетын оноруу.

Тылга үлэ:

Танара дьиэтэ - былыргыны кэпсиир, историяны кэрэһэлиир сүдү тутуу;

түһээн – соруудахтааһын;

аҕабыт – Танара дьиэтин үлэһитэ;

фреска – Танара дьиэтигэр уруһуйданан хаалбыт ойуулар;

куолакал – былыр тыаһынан дьону ыңыран мунһар тэрил;

бэрэбинэ – тутууга туттуллар, кэрдиллэн бэлэмнэниллибит мас.

Туттуллар матырыйаал: Танара дьиэтин макеттара, ол кэмнэ олорон ааспыт дьону көрдөрөр куукулалар, презентация, оҕо ахсаанынан иэрэгэй.

Дьарык хаамыта:

- Үтүө күнүнэн, оҕолоор! Биһиги Бүтэйдээхпит саамай былыргы баараҕай тутуутун билэбит дуо? (оҕолор эппиэттэрэ – Танара дьиэтэ)
- Саамай сөп. Саха сиригэр маһынан тутуллубут, ордон хаалбыт Танара дьиэлэриттэн саамай улаханнара, биһиэхэ, Мэнгэ-Хангалас улуһун Бүтэйдээх нэһилиэгэр баар эбит.

Танара дьиэтэ – былыргыны кэпсиир, историяны кэрэһэлиир сүдү тутуу буолар (макеты көрдөрөн кэпсиир). Биһиги Танарабыт дьиэтин 200-тэн тахса сыл анараа өртүгэр, биир дойдулаахпыт Константин Алексеевич Попов – Түөнүку кулуба тутгарбыт. (кулубаны үтүгүннэрэн оҕоһуллубут куукуланы көрдөрөр) Чугастаабы дэриэбинэ ыалларыгар, биирдии-иккилии бэрэбинэ аҕалабыт диэн түһээн туһарбит. Дьон мастарын кэрдэн, тыаҕа куурдубуттар, оҕуһунан таспыттар. Манньык улахан тутууну, улуус ааттаах уустара үс сылы быһа туппуттар.

- Оџолоор, эниги санааџытыгар бачча улахан тутуу хайдах кун бџгүнџгэр дылы хамсаабакка турара буолуой? (оџолор санааларын, эппиэттэрин истии)
- Танара дьиэтин тутуох иннинэ сир аннын хаһан бастаан ампаар туппуттар эбит, ол үрдүгэр Танара дьиэтин тутан таһаарбыттар. Ол иһин баччаџа диэри хамсаабакка туран кэллэџэ. Танарабыт дьиэтэ икки этээстээх, уон аџыс миэтэрэ үрдүктээх, сүүрбэ миэтэрэ усталаах эбит. Мас уустара сүгэнэн эрэ тутан таһаарбыттар.
- Ханнык да тыа сирин Танаратын дьиэтигэр икки аџабыыт үлэлээбэтэх эбит, онтон биһиги Танарабыт дьиэтигэр икки аџабыыт үлэлээбит.(куукулалары көрдөрөр)
- Биһиги саамай киэн тутта кэпсиирбит – фрескалар. Саха сиригэр ханна да суох араас ис хоһоонноох фрескалар биџиэхэ эрэ бааллар эбит.(презентацияџа көрдөрөр)
- Танарабыт дьиэтэ колокольнялаах.Манна сэттэ куолакал баара үһү – улахан Ийэ куолакал уонна тулатыгар кыра куолакаллар. Билигин ол куолакаллар суохтар. Куолакаллары бэлиэ күннэргэ, танара бырааһынныктарыгар тыаһаталлара үһү.
- Танара дьиэтин аһыллытыгар аџабыыттар бырааһыннык тэрийбиттэр, ыһыах ыспыттар. Түөнүкү кулуба кэргэнинээн, үлэлээбит мас уустара, чугастааџы нэһилиэктэртэн ыалдыттар кэлбиттэр, күрэхтэспиттэр. Онно Куоллараттан сылдыар Ынтахтай диэн киһи сүүрэн кыайбыт уонна Танара дьиэтин муннуктарынан хатаастан сүүрэн тахсан үөһэ кириэһи кууһан олорбут.(куукуланы көрдөрөр) Аџабыыттар олус диэн соһуйбуттар, сахалар кыанар да дьон эбит диэн сөхпүттэр.
- Билигин Танарабыт дьиэтэ түмэл буолан турар, сыл аайы ыраахтан-чугастан ыалдыттар кэлэн көрөллөр.

Сынньалан тохтобул:

- Оџолоор, сынньанан ылыаџын! (оџо аайы иэрэгэи тунэтэр)
- Оонньоубут аата “Ким иэрэгэи үһуннук эргийэр”
- Чэийн эрэ, биир, икки, үс! (оонньоуулар)
- Оџолоор, ким тугу өйдөөн хаалбытын билэ таарыйа билигин “Ыйытык” оонньоуну оонньоџун!
1. Бүтэйдээх Танаратын дьиэтин ким туттарбытай? (Түөнүкү кулуба)
 2. Танарабыт дьиэтин урдугэ хас миэтэрэлээџий? (уон аџыс миэтэрэ)
 3. Түһээн диэн тугуй?(сорудахтааһын)
 4. Хас аџабыыт үлэлээбитэй? (икки)
 5. Танара дьиэтигэр уруһуйданан хаалбыт уруһуйдар? (фрескалар)
 6. Хас куолакал баарай?(сэттэ)
 7. Саамай улахан куолакал аата? (Ийэ куолакал)
 8. Куолакалы тоџо тыаһаталларай? (бэлиэ күннэргэ, танара бырааһынныктарыгар)
 9. Бүтэйдээх Танаратын дьиэтэ хас саастааџый? (икки суустэн тахса)
 - 10.Билигин Танарабыт дьиэтэ туох буолан турарый? (түмэл)
- Маладьыастар, оџолоор, элбэџи билбит, өйдөөбүт эбиккит!
- Маннык баай историялаах Танара дьиэтэ биһиги нэһилиэкпитигэр баарынан, киэн туттуохтаахпыт, ытыктыахтаахпыт уонна харыстыахтаахпыт!